

Peşə təhsili müəssisələrində psixoloji işin əhəmiyyəti və təşkilinə dair tövsiyələr
Səbinə Raqub qızı Balayeva
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu
Metodik dəstək və peşəkar inkişaf mərkəzi, Əlaqələndirmə şöbəsi

Xülasə

Məqalənin əsas məqsədi beynəlxalq müstəvidə sınınmış və uğur qazanmış təcrübələrin respublikamızda fəaliyyət göstərən peşə təhsili müəssisələrində fəaliyyət göstərən müəllim və psixoloqlar tərəfindən tədrisin keyfiyyətinin artması üçün öz peşə fəaliyyətində nəzərə almasıdır. Peşə təhsilində psixoloji xidmətlər tələbələrin təhsil və karyera yollarını seçərkən onların psixi sağlamlığının və ümumi rifahının dəstəklənməsində mühüm rol oynayır. Bu xidmətlər tələbələrin peşə təhsili zamanı qarşılaşdıqları biləcəkləri müxtəlif psixoloji problemləri həll etmək üçün nəzərdə tutulub. Ümumiyyətlə, peşə təhsilində psixoloji xidmətlər tələbələrin psixoloji rifahını, akademik uğurlarını və karyera inkişafını təşviq etmək məqsədi daşıyır.

Summary

The main purpose of the article is to take into account the proven and successful experience of professional activities of teachers and psychologists working in vocational education institutions operating in our republic, tested abroad and in order to improve the quality of teaching.

Psychological services in vocational education play a crucial role in supporting students' mental health and overall well-being as they navigate their educational and career paths. These services are designed to address various psychological challenges that students may face during their vocational education journey. Overall, psychological services in vocational education aim to promote students' psychological well-being, academic success, and career development. By addressing the psychological aspects of their educational journey, these services contribute to the overall growth and resilience of vocational education students.

Резюме

Основная цель статьи - учесть проверенный и успешный опыт профессиональной деятельности педагогов и психологов, работающих в учреждениях профессионального образования, действующих в нашей республике, апробированный за рубежом, и в целях повышения качества преподавания. Психологические услуги в сфере профессионального образования играют решающую роль в поддержании психического здоровья и общего благополучия учащихся на пути их образования и карьеры. Эти услуги предназначены для решения различных психологических проблем, с которыми студенты могут столкнуться во время своего профессионального образования. В целом, психологические услуги в сфере профессионального образования направлены на содействие психологическому благополучию учащихся, успехи в учебе и развитие карьеры. Обращаясь к психологическим аспектам их образовательного пути, эти услуги способствуют общему росту и устойчивости учащихся профессионально-технических учебных заведений.

Açar sözlər: Psixoloji xidmətin təşkili, peşə təhsili, inkişaf pozuntuları, davranış pozuntuları, emosional pozuntular, məsləhət xidmətləri, maarifləndirmə xidmətləri, təşkilatlarla əməkdaşlıq, dəstəkləyici mühitin təmin edilməsi və emosional zəkanın təşviqi, özünüqiymətləndirmə.

Keywords: Organization of psychological services, vocational education, developmental disorders, behavioral disorders, emotional disorders, counseling services, educational services, collaboration with organizations, providing a supportive environment and promoting emotional intelligence, self-evaluation.

Ключевые слова: Организация психологических служб, профессионально-техническое образование, нарушения развития, нарушения поведения, эмоциональные расстройства,

консультационные услуги, образовательные услуги, сотрудничество с организациями, обеспечение благоприятной среды и развитие эмоционального интеллекта, самооценка.

Ölkəmizin qarşısında duran növbəti strateji vəzifə sosial-iqtisadi həyatın daha müasirləşdirilməsi və qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması yolu ilə davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi, texnoloji yeniliklər, əmək bazarının tələblərinə uyğun yüksək kompetensiyalı şəxslərin formalaşdırılması, müvafiq iş yerlərinin, yeni peşə sahələrinə hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilərək əhalinin sosial rifahının və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsindən ibarətdir. Müasirləşdirmə, ilk növbədə, qabaqcıl texnologiyaların və idarəetmə üsullarının, elmi nailiyyətlər əsasında yaradılan innovasiyaların ölkənin sosial-iqtisadi həyatına uğurlu tətbiqində irəli gələn bir faktordur. Dövlətin strategiyasına uyğun olaraq prioritet istiqamət ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi ilə yanaşı, ölkədə insan kapitalının inkişafı, şəxsin müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməsinin təmin edilməsidir. İnsan kapitalının inkişafı iqtisadiyyatın qlobal sistemə uğurlu inteqrasiyası və ölkənin beynəlxalq rəqabətdən daha effektiv faydalanması prosesində ən mühüm şərtlərdən olub, ölkənin təhsil sisteminin başlıca vəzifəsini təşkil edir.

“Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda peşə təhsili sahəsində tələbə qəbulunun artırılması nəzərdə tutulub. Proses hazırda həm dövlətin strategiyasına, həm də müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılmış şəkildə aparılır. Ölkəmizdə 98 peşə təhsili müəssisəsi var. Peşə mərkəzlərinin sayı isə 14-dür. 120 ixtisas üzrə 23 mindən çox tələbə peşə təhsili alır. 1466 tələbə yüksək texniki peşə təhsili alır ki, 2026-cı ildə bu sayın 9200-ə çatdırılması planlaşdırılır. 2022-2023-cü tədris ilində tələbə qəbulu 19 min olub, 2023-2024-cü tədris ili üçün tələbə qəbulu üçün 26 min yerin ayrılması nəzərdə tutulur. Hədəf olaraq 2026-cı ildə peşə təhsilində təhsil alan tələbə sayının təqribən 28 minə çatdırılması prioritet məsələlərdən biridir. Hazırkı dövrdə elmin və texnologiyanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq istehsalın bütün sahələrinə, eləcə də təhsil sahələrinə yeni-yeni texnologiyalar tətbiq olunur ki, bunların da hər biri təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Şübhəsiz ki, dövrün tələbinə uyğun gələcək həyata kompetensiyalı kadrların hazırlanmasında onlara dəstək göstərən və düzgün istiqamətləndirən heyətin mühim rolu vardır. Hazırda ölkəmizdəki peşə təhsili müəssisələrində 1108 nəfər istehsalat ustası, 597 nəfər ixtisas fənn müəllimi, 670 nəfər ümumtəhsil fənn müəllimi və 78 nəfər psixoloq fəaliyyət göstərməkdədir.

Burada heyətin bir sıra əhəmiyyətli rolu vardır. Peşə təhsilində tədris istehsalat ustalarının, müəllimlərin və psixoloqların rolu tələbələrin ixtisas seçimində və gələcəkdə karyerada uğur qazanmalarına kömək etmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumilikdə, psixoloqlar, ustalar və müəllimlər peşə təhsilində bir-birini tamamlayan rol oynayır, beləki, onların karyera məqsədlərinə çatmaq üçün psixoloji, emosional və akademik aspektlərinə diqqət yetirməlidirlər. Psixoloqlar tələbələrə akademik, karyera və şəxsi inkişaflarında hərtərəfli dəstək verməklə peşə təhsilində mühüm rol oynayır. Tələbələrin peşə təhsili zamanı qarşılaşdıqları biləcəkləri unikal ehtiyacları və problemləri həll etməklə, psixoloqlar tələbələrin peşə karyeralarında uğurlarına və rifahına töhfə verə bilirlər. Peşə təhsilində ölkəmizdə fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrində heyətin tələbələrin karyera imkanlarına dəstək göstərməsi üçün təlimatlandırılmasına ehtiyac var. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən peşə təhsili müəssisələrində çalışan heyətin icra etdiyi bir sıra fəaliyyətlər aşağıdakılardır:

Müəllimlər/tədris istehsalat ustaları aşağıdakı fəaliyyətləri icra edir:

1. Təlim planının hazırlanması: Müəllimlər sənaye standartlarına uyğun gələn və tələbələrə xüsusi karyeraya hazırlayan peşə təhsili planı hazırlayır və tətbiq edir. Tədris programının əmək bazarında tələb olunan ən son sənaye meyllərini və bacarıqlarını əks etdirməsini təmin etmək üçün onlar sənaye mütəxəssisləri ilə əməkdaşlıq edirlər. Onlar tələbələrə məqsəd qoymağa, planlar hazırlamağa və peşə istəklərinə çatmaqda qarşılaşdıqları biləcəkləri maneələri dəf etməyə kömək edir.

2. Bacarıqların inkişafı: Müəllimlər tələbələrə peşə fənləri üzrə təlimat və təlimlər verir, onlara seçdikləri peşələr üçün lazımı bilik, bacarıq və səriştələrə yiyələnmələrinə kömək edir.

Onlar tələbələrin peşə bacarıqlarını artırmaq üçün müxtəlif tədris metodlarından, praktiki öyrənmə təcrübələrindən və praktiki məşğələlərdən istifadə edirlər. Ehtiyac olduğu təqdirdə bir sıra müəssisələrlə əməkdaşlıq edərək istehsalat sahəsində onların təcrübələrinin artmasına dəstək göstərmək məqsədi ilə həmin müəssisələrdə təcrübə keçir və ya orada fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin təcrübəsindən faydalanırlar.

Psixoloqlar:

1. Emosional və zehni rifah: Psixoloqlar tələbələrə məsləhət və dəstək xidmətləri göstərməkdə mühüm rol oynayırlar. Onlar tələbələrə stressin öhdəsindən gəlməyə, möhkəmlik inkişaf etdirməyə, narahatlığı idarə etməyə və öyrənmə və ya peşə tərəqqisinə mane ola biləcək hər hansı psixoloji problemləri həll etməyə kömək edir.

2. Fərdi dəstək: Psixoloqlar fərdiləşdirilmiş təlim planları hazırlamaq, məqsədlər qoymaq və peşə təhsilində qarşılaşa biləcəkləri hər hansı xüsusi ehtiyac və ya problemləri həll etmək üçün tələbələrlə fərdi əsasda işləyirlər. Onlar həmçinin yaşayış yerləri ilə təmin edə və ya tələbələri öyrənmə əlilliyi və ya digər xüsusi ehtiyaclar üçün müvafiq dəstək xidmətlərinə yönləndirə bilirlər.

3. Güvən\inam yaratmaq: Psixoloqlar tələbələrə peşə təhsilində uğur üçün vacib olan inam və özünə inamı inkişaf etdirməyə kömək edir. Məsləhət, motivasiya üsulları və müsbət möhkəmləndirmə vasitəsilə onlar tələbələrə özlərinə şübhəni aradan qaldırmağa, möhkəmlik yaratmağa və peşə məqsədlərinə doğru müsbət düşüncə tərzini inkişaf etdirməyə kömək edir.

Beynəlxalq təcrübəyə nəzər yetirsək peşə təhsilində psixoloji xidmətin təşkilat rollarının bəzi əsas cəhətləri bunlardır:

Peşə təhsilində psixoloji xidmət mühüm rol oynayır. Peşə təhsilində adətən göstərilən psixoloji xidmətlərin bəzi nümunələri bunlardır:

1.Karyera bələdçiliyi: Psixoloqlar tələbələrə müxtəlif peşə seçimlərini araşdırmaqda, onların bacarıq və maraqlarını qiymətləndirməkdə və onlara uyğun karyera yolunu seçməkdə köməklik edir. Onlar karyera qiymətləndirmələri aparır, peşə təhsili proqramları üzrə məsləhətlər verir və potensial iş imkanlarını araşdırırlar.

2. Yumşaq bacarıqların (soft skills) inkişafı: Psixoloji xidmətlər çox vaxt tələbələrin ünsiyyət, problemlərin həlli, komanda işi və vaxtın idarə edilməsi kimi yumşaq bacarıqlarını inkişaf etdirməyi əhatə edir. Bu bacarıqlar tələbələrin iş qabiliyyətini və iş yerində səmərəliliyini artırır ki, bu da onların irəlidə icra edəcəkləri fəaliyyətlərdə uğur qazanmalarına zəmin yaradacaqdır.

3. Əlilliyi\ fiziki imkanları məhdud olan tələbələrə dəstək: Psixoloqlar əlilliyi\fiziki imkanları məhdud olan tələbələrə onların fərdi ehtiyaclarına uyğun yaşayış yerləri və dəstək xidmətləri göstərməklə kömək edə bilirlər. Bura köməkçi texnologiyaya çıxışın asanlaşdırılması, şəraitin yaradılmasının, məsləhət və davamlılığın artırılması strategiyalarının təkli edilməsi daxil ola bilər.

4. Psixi sağlamlıq dəstəyi: Psixoloji xidmətlər peşə təhsili tələbələrinin psixi sağlamlıq ehtiyaclarına cavab verir. Bu, akademik və ya şəxsi çətinliklərlə bağlı stress, narahatlıq, depressiya və uyğunlaşma çətinlikləri kimi problemlərin müəyyən edilməsini və müalicəsini əhatə edir. Burada eləcə də onlara bir sıra müdafiə, təhlükəsizlik və qorunma kimi tədbirlər haqqında maarifləndirmə və bu tədbirlərin davamlılığın təmin edilməsi də daxildir.

Qeyd edək ki, hazırda ölkəmizdə bir sıra ümumtəhsil müəssisələrində tələbələrin müdafiə və təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edilir. Burada əsas məqsəd təhsil sistemindəki tələbələrin rifahının təmin edilməsidir.

Ailə Qadın Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşlığı, Azercell Telekom, Avropa İttifaqı və UNİCEF Azərbaycan ofisinin maliyyə dəstəyi ilə Ümidli Gələcək Sosial Təşəbbüslər İctimai Birliyinin sosial xidmət mərkəzi olan **Azərbaycan Uşaq Qaynar Xətt** xidməti vardır ki, ölkədə fəaliyyət göstərən bir sıra ümumtəhsil müəssisələri bu dəstək xidmətindən yararlanır. Azərbaycan Uşaq Qaynar Xətt xidmətinin əsas məqsədi problemlə üzləşmiş hər bir uşağa sosial xidmət, psixoloji və hüquqi yardım, emosional dəstək, onun üzləşdiyi çətinliklərin və problemlərin həllinə dair məsləhətlər

vermək, onun müraciətlərini digər müvafiq xidmətlərə yönləndirilməsini təmin etmək və təxirəsalınmaz kömək göstərməkdir.

Təklif edilən xidmət dövlət uşaq müəssisələrində olan, küçədə yaşayan və işləyən, istismara və zorakılığa məruz qalan, psixoloji və emosional problemlərlə üzləşən, fiziki və əqli imkanları məhdud olan, habelə sosial-təhlükəli vəziyyətdə yaşayan ailələrdən olan, hüquqları pozulmuş, qanunla münaqişədə olan, xüsusi qayğıya və müdafiəyə ehtiyacı olan hər bir uşaq və uşağın problemi ilə bağlı hər kəs üçün nəzərdə tutulmuşdur. ***Qeyd edək ki, Azərbaycan Uşaq Qaynar Xətt xidmətinin hədəf qrupu 18 yaşına çatmamış uşaqları və onların problemi ilə əlaqədar hər bir şəxsi əhatə edir.*** Gələcəkdə bu təcrübə və mexanizmin bütün ölkədə tətbiq edilməsi planlanan fəaliyyətlər sırasındadır.

5. Münaqişələrin həlli və vasitəçilik: Peşə təhsili müəssisələrində tələbələr, müəllimlər və ya işəgötürənlər arasında problemlər yarandıqda psixoloqlar münaqişələrin həllini və vasitəçiliyi asanlaşdırırlar. Onlar mübahisələrin həllinə kömək edir, effektiv ünsiyyəti təşviq edir və müsbət öyrənmə və iş mühitini gücləndirir.

6. Vaxtında müdaxilə və səbəblərin qarşısının alınması: Psixoloji xidmətlərə narkotik maddələrdən sui-istifadə, zorakılıq və ya zorakılıq kimi risk faktorlarının aradan qaldırılmasına və azaldılmasına yönəlmiş profilaktika və müdaxilə proqramları daxil ola bilər. Bu proqramlar tələbələr üçün təhlükəsiz və sağlam öyrənmə mühitini təşviq edir.

İndi isə yuxarıda qeyd olunan, beynəlxalq təcrübədə uğurla tətbiq edilən və effektiv hesab edilən məqamların hər biri haqqında qısa məlumatlara diqqət edək.

Peşə təhsilində psixoloji xidmət mühüm rol oynayır. Peşə təhsilində adətən göstərilən psixoloji xidmətlərin bəzi nümunələri bunlardır:

1. Karyera məsləhəti: Psixoloqlar tələbələrə məlumatlı karyera seçimində kömək etmək üçün onların maraqlarını, bacarıqlarını və məqsədlərini kəşf etməyə kömək edir. Bu, qiymətləndirmələrin aparılmasını, karyera yolları üzrə təlimatın təmin edilməsini və iş axtarışı və qərarların qəbulu üçün strategiyaların təklif edilməsini əhatə edə bilər.

Karyera məsləhəti peşə təhsilində mühüm rol oynayır, çünki o, tələbələrə gələcək karyera yollarını araşdırmağa və əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyə kömək edir. Peşə təhsilində karyera məsləhətinin bəzi əsas aspektləri bunlardır:

- **Özünüqiymətləndirmə:** Peşə təhsilində karyera məsləhətçiləri müxtəlif qiymətləndirmələr vasitəsilə tələbələrə onların bacarıqlarını, maraqlarını, dəyərlərini və şəxsiyyət xüsusiyyətlərini qiymətləndirməyə kömək edir. Bu, tələbələrə güclü və zəif tərəflərini anlamağa və onları uyğun karyera seçimləri ilə uyğunlaşdırmağa kömək edir.
- **Məqsədin müəyyən edilməsi:** Karyera məsləhəti tələbələrə real karyera məqsədləri qoymağa və onlara nail olmaq üçün fəaliyyət planları hazırlamağa kömək edir. Məsləhətçilər təhsil və ya təlim tələbləri, sertifikatlar və iş təcrübəsi kimi amilləri nəzərə alaraq qısamüddətli və uzunmüddətli məqsədləri müəyyən etmək və onlara nail olmaq üçün addımlar yaratmaq üçün tələbələrlə işləyirlər.

2. Yumşaq bacarıqların (soft skills) inkişafı və tələbələrin iş həyatına hazırlığı üzrə təlim:

Psixoloji xidmətlər çox vaxt tələbələrin ünsiyyət, problemlərin həlli, komanda işi və vaxtın idarə edilməsi kimi yumşaq bacarıqlarını inkişaf etdirməyi əhatə edir. Bu bacarıqlar tələbələrin iş qabiliyyətini və iş yerində səmərəliliyini artırır.

Peşə təhsilində tələblərin iş həyatına hazırlığı üzrə təlim tələbələri iş yerində uğur qazanmaq üçün lazım olan bacarıq, bilik və davranışlarla təchiz etməklə onları peşəkar dünyaya hazırlayır.

Peşə təhsilində işçi qüvvəsinin hazırlanmasının bəzi əsas aspektləri bunlardır:

- **Texniki Bacarıqlar:** Peşə təhsili xüsusi sahə və ya sənaye ilə bağlı xüsusi texniki bacarıqların inkişafına diqqət yetirir. İşçi qüvvəsinin hazırlığı üzrə təlim tələbələrin praktiki təlimlər, simulyasiyalar və real dünya layihələri vasitəsilə bu texniki bacarıqlarda bacarıq əldə etmələrini təmin edir.
- **Yumşaq Bacarıqların İnkişafı:** Ünsiyyət, komanda işi, problemlərin həlli, tənqidi düşünmə və vaxtın idarə edilməsi kimi yumşaq bacarıqlar iş yerində uğur qazanmaq üçün vacibdir. İşçi

qüvvəsinin hazırlığı üzrə təlim tələbələri hərtərəfli peşəkarlar etmək üçün bu bacarıqların inkişaf etdirilməsini vurğulayır.

➤ **Karyera planlaşdırılması və məqsədlərin müəyyən edilməsi və akademik nailiyyətlərinə dəstək:** Psixoloqlar effektiv öyrənmə bacarıqlarının, vaxtın idarə edilməsi strategiyalarının və təşkilati üsulların inkişaf etdirilməsində dəstək verə bilirlər. Onlar həmçinin imtahan narahatlığını idarə etmək, konsentrasiyanı artırmaq və öyrənmə çətinliklərini aradan qaldırmaq üçün kömək təklif edə bilirlər.

➤ **Peşəkarlıq və iş etikas:** Peşə təhsili tələbələri peşəkar davranış və iş etikasını anlamalı və nümayiş etdirməlidirlər. İşçi qüvvəsinin hazırlığı üzrə təlim tələbələrə peşəkar şəraitdə punktuallıq, məsuliyyət, hesabatlılıq, dürüstlük və başqalarına hörmət haqqında öyrətməyə yönəlmişdir.

➤ **Əməyin təhlükəsizliyi və sağlamlığı:** Peşə sahələri çox vaxt potensial təhlükə və riskləri əhatə edir. İşçi qüvvəsinin hazırlığı təlimi tələbələri əməyin mühafizəsi və sağlamlığı təcrübələri haqqında maarifləndirir, onların iş yeri təhlükəsizliyinin əhəmiyyətini başa düşmələrini təmin edir və lazımi tədbirləri görməyə öyrədir.

Peşə təhsili proqramları tələbələrin iş həyatına hərtərəfli hazırlığını təmin etməklə, tələbələri seçdikləri karyerada uğur qazanmaq üçün lazım olan bacarıq və inamla işçi qüvvəsinə daxil olmağa hazırlayır.

3. Əlilliyi/fiziki məhdudiyəti olan tələbələrə dəstək: Psixoloqlar əlilliyi/fiziki məhdudiyəti olan tələbələrə onların fərdi ehtiyaclarına uyğun təlim şəraitinin təmin edilməsi və dəstək xidmətləri göstərməklə kömək edə bilirlər. Bura köməkçi texnologiyaya çıxışın asanlaşdırılması, məsləhət və davamlılığın artırılması strategiyalarının təklif edilməsi daxil ola bilər.

Əlilliyi/fiziki məhdudiyəti olan tələbələrə peşə təhsilində dəstək təhsil bərabər imkanlarını təmin etmək və onların iş qüvvəsində uğurlarını təşviq etmək üçün vacibdir. Peşə təhsilində əlilliyi olan tələbələrə verilən bəzi ümumi dəstək formaları vardır:

➤ **Köməkçi texnologiya:** Ekran oxuyucuları, nitqdən mətnə qədər proqram təminatı, adaptiv avadanlıq və xüsusi kompüter proqramları kimi köməkçi texnologiya əlilliyi olan tələbələrə kurikulum materiallarına daxil olmaqda, tapşırıqları yerinə yetirməkdə və peşə təhsilində bacarıqlarını nümayiş etdirməkdə kömək edə bilər.

➤ **Əlçatan obyektlər və resurslar:** Peşə təhsili müəssisələri əlilliyi olan tələbələr üçün öz imkanlarının və resurslarının əlçatan olmasını təmin etməlidir. Buraya bütün təlim ehtiyacları nəzərə alınmaqla təşkil edilmiş sinif otaqları, emalatxanalar, laboratoriyalar və sanitariya qovşaqlar avadanlıqları daxildir.

➤ **Sinif otaqları:** Əlilliyi olan tələbələr, xüsusi oturmaqalar, qeydlər aparmağa köməklik, işarə dili tərcüməçiləri və ya ünsiyyət vasitələri ilə təmin edilmiş sinif otaqlarında yerləşmə tələb edə bilər. Bu yerləşdirmələr tələbələrə tədris fəaliyyətlərində tam iştirak etməyə kömək edir.

➤ **İnklüziv tədris təcrübələri və uyğunlaşdırılmış tədris proqramları (fərdiləşdirilmiş Təhsil proqramları) :** Bu proqramlar əlilliyi olan tələbələr üçün onların xüsusi təhsil məqsədlərini və tələb etdikləri dəstək xidmətlərini əks etdirən xüsusi planlardır və bu planlar müəllimlərlə psixoloqların əməkdaşlığı nəticəsində tərtib edilə bilər. Bu halda bir sıra inklüziv təlim proqramlarına nəzər yetirmələri və onların elementlərindən istifadə tövsiyə edilir. Bəzi əlilliyi olan tələbələrin tədris proqramları onların bacarıq səviyyələri, öyrənmə tərzlərinə və üslublarına uyğun olmasını təmin etmək üçün dəyişikliklərə ehtiyac ola bilər. Bu, fərdi ehtiyac və məqsədlərə cavab vermək üçün tapşırıqların və qiymətləndirmələrin uyğunlaşdırılmasını əhatə edə bilər. Peşə təhsilində müəllimlər əlilliyi olan tələbələrin iştirakını və cəlb olunmasını təşviq edən inklüziv təlim təcrübələrindən istifadə etməlidirlər. Differensiaslaşdırılmış təlim, çevik qruplaşdırma, müxtəlif təlim metodları və öyrənmə ehtiyaclarını dəstəkləyə bilər.

➤ **Tələbələrə dəstək xidmətləri:** Beynəlxalq təcrübədə peşə təhsili müəssisələrində çox vaxt əlilliyi olan tələbələrə əlavə dəstək verə biləcək məsləhət, mentorluq, akademik məsləhət və karyera rəhbərliyi kimi tələbə dəstək xidmətləri vardır.

➤ **Mütəxəssislər ilə əməkdaşlıq:** Peşə təhsilində çalışan psixoloqlar ilə fənn müəllimləri, peşə terapevtləri, klinik psixoloqlar, loqopedlər və peşə reabilitasiya məsləhətçiləri kimi yardımçı

mütəxəssislər arasında əməkdaşlıq əlilliyi olan tələbələrin peşə təhsili şəraitində xüsusi dəstək və xidmətlər almasını təmin edə bilər. Hazırda beynəlxalq təcrübədən çıxış edərək deyə bilərik ölkəmizdə ümumitəhsil müəssisələrində tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün bir sıra qurumlar və mütəxəssislərlə əməkdaşlıq uğurlu nəticələr əldə etməyə imkan verir. Həmin təcrübənin peşə təhsili müəssisələrində də tətbiqi töviyə olunan fəaliyyətlər sırasındadır. Hərtərəfli dəstək xidmətləri əlilliyi olan tələbələrə seçdikləri ixtisaslarda uğur qazanmaq və gələcəkdə cəmiyyətin məhsuldar üzvləri olmaq imkanı verə bilər.

4. Psixi sağlamlıq dəstəyi zamanı istifadə edilə biləcək mexanizm: Psixoloji xidmətlər peşə təhsili tələbələrinin psixi sağlamlıq ehtiyaclarına cavab verməlidir. Bu hissə beynəlxalq təcrübədə sınınmış və psixoloqların fəaliyyəti zamanı ən diqqət etməli olduğu hissədir. Belə ki, burada müxtəlif yaş qrupları üzrə psixi və davranış pozuntularının ümumi təzahürünə diqqət yetirmək və həssaslıqla yanaşaraq, proses zamanı nəzərə almaq lazımdır.

Hansı davranışlar psixoloqlara tələbələrdə psixi və davranış pozuntularının olma ehtimalını bildirə bilər?

- **İnkişaf pozuntuları**
- **Davranış pozuntuları**
- **Emosional pozuntular**

İnkişaf pozuntuları bütün yaş dövrlərində yaşa uyğun gündəlik öhdəliklərin yerinə yetirilməsində çətinliklər, göstərişlərin mənimsənilməsində problemlər, sosial münasibət və uyğunlaşmada çətinliklər, ünsiyyət zamanı çətinlik və ya qəribəlik, məhdud və ya təkrarlanan hərəkətlər, maraq və davranışlar şəklində;

Davranış pozuntuları -qeyri-adekvat yüksək aktivlik: bir yerdə qərar tutmamaq, daimi hərəkətdə olmaq, çox danışmaq, nəzərə qarpan diqqətsizlik, fikir dağınıqlığı, verilən tapşırıqları yarmıçıq qoyub başqa işlə məşğul olmaq, impulsivlik: fikirləşmədən edilən hərəkətlər, ətrafdakıları narahat edən təkrari və davamlı davranışlar (məs. tez-tez özündən çıxma, kobud davranış, göstərişlərə daim tabe olmama, oğurluq) – qəfil dəyişən davranış və ya yaşadılarla münasibət problemləri ,eyni zamanda kənarlaşma və ya aqressivlik şəklində;

Emosional pozuntular – dəyişkən əhval-ruhiyyə, təşviş, narahatlıq problemləri (məs. əsəbilik, bezginlik, frustrasiya və ya depressiya, qəfil əhvalın dəyişməsi, emosional partlama), güclü sarsıntı, funksional dəyişikliklər (məs. konsentrasiya çətinliyi, zəif məktəb davamiyyəti, çox vaxt tək qalmaq və ya evdə qalmaq istəyi), xüsusi obyekt və situasiyalardan yayınma (məs. valideyinlərdən uzaq qalmaq, sosial hallar, heyvan və ya həşəratlar, hüdnülür, k qapalı məkanlar, qan və yara), yuxu və qidalanma vərdişlərinin dəyişilməsi, maraq və fəaliyyətin azalması – tərslik və ya diqqət cəlb etməyə çalışan davranışlar şəklində özünü biruzə verir.

Bu davranışlar müşahidə olunarsa psixoloq öz qeydlərində və ya şagird portfeliosunda aşağıdakı sualların cavablarını müəyyənləşdirməlidir:

- Tələbədə davamlı intizamsız davranış müşahidə edilirmi?
- Şəxsi, ailə, sosial, təhsil, məşğuliyyət və digər sahələrdə çətinliyi varmı?
- Tələbənin sosial münasibət üçün müvafiq imkanları varmı?
- Tələbə təhsil imkanlarına sahibdirmi?

Sadalanın hallar müşahidə olunarsa, psixoloqlar aşağıdakı tövsiyə xarakterli təlimatlardan istifadə edərək tələbələrə aşağıdakı fəaliyyətlərə cəlb edə bilərlər:

- Hörmətlə və anlayışla uşaq/yeniyyətmeni dinləyin.
- Onlara ləngimə və ya çətinlik barədə məlumat verin və onların güclü tərəflərini və resurları müəyyənləşdirməyə kömək edin Onları səy göstərməyə həvəsləndirin.
- Kifayət qədər yuxu. Düzgün yuxu rejimini təmin edin və yataq otağından bütün ekran olan texniki vəsaitləri uzaqlaşdırın Qida rejimi. Bütün uşaq/yeniyyətlər gündə 3 dəfə qidalanmalıdır (səhər, günorta və şam yeməyi) və gün ərzində yüngül atışdırılmalıdır Fiziki aktivlik. 5-17 yaşlı uşaq/yeniyyətlər üçün gündə 60 dəqiqə və ya daha çox fiziki hərəkətlər. etməlidir (məs. idman, aktiv oyunlar və s.)
- Məktəb və sosial fəaliyyətlərə mümkün olduğu qədər çox qoşulmaq Dostlarla və ailə ilə vaxt keçirmək.

- İçki, siqaret və zərərli maddələrin qəbulundan uzaq olmaq.
- Ailədaxili istənilən stress hallara yardım göstərin (məs. valideyinlərin münaqişəsi və ya valideyində olan psixi pozuntu). Müəllim köməyi ilə məktəb mühitində olan hər hansı problemləri araşdırın.
- Tələbəyə öz bacarıq və qabiliyyətlərini istifadə etməyə şərait yaradın

Bu, akademik və ya şəxsi çətinliklərlə bağlı stress, narahatlıq, depressiya və uyğunlaşma çətinlikləri kimi problemlərin müəyyən edilməsini və müalicəsini əhatə edir. Psixi sağlamlıq dəstəyi peşə təhsilində tələbələr üçün çox vacibdir, çünki onlar akademik və karyera yollarını gedərkən unikal problemlərlə və stresslərlə üzləşə bilərlər. Peşə təhsilində psixi sağlamlıq dəstəyinin verilə biləcəyi bəzi yollar bunlardır:

- **Məsləhət xidmətləri:** Peşə təhsili müəssisələri müəssisənin daxilində və ya kənar təşkilatlarla əməkdaşlıq yolu ilə məsləhət xidmətləri təklif edə bilər. İxtisaslaşmış psixoloqlar tələbələrin narahatlıq, depressiya, stressin idarə edilməsi və karyera ilə bağlı problemlər kimi psixi sağlamlıq problemlərini həll etmək üçün fərdi və ya qrup məsləhətləri verə bilər.
- **Maarifləndirmə xidmətləri:** Peşə müəssisələri psixi sağlamlıq mütəxəssisləri və cəmiyyətdəki xidmətlərlə tərəfdaşlıq qurmalıdır. Bu, tələbələrin müvafiq resurslara çıxış əldə etmələrini və ehtiyac olduqda ixtisaslaşmış dəstəyə müraciət edə bilmələrini təmin edir. Psixi sağlamlıq problemlərinin şagirdin peşə təhsilində tam iştirak etmək qabiliyyətinə təsir göstərə biləcəyi ehtimalını qəbul edərək, müəssisələr zəruri hallarda kənar təşkilatlarla əməkdaşlıq etməli və ya psixoloqların bu hallarda necə bir fəaliyyət icra etməli olduqlarına dair təlimatlandırılmalıdırlar.
- **Təşkilatlarla əməkdaşlıq:** Yerli psixi sağlamlıq agentlikləri, reabilitasiya mərkəzləri, təşkilatlar və ya xəstəxanalarla əməkdaşlıq tələbələrə daha geniş çeşiddə psixi sağlamlıq xidmətlərinə çıxışı təmin edə bilər. Buraya seminarlar, qonaq məruzəçilər və ya kampusda dəstək günləri daxil ola bilər. Psixi sağlamlıq dəstəyi peşə təhsilində davamlı prioritet olmalıdır. Müntəzəm müşahidələr, psixi sağlamlıq testləri və xidmətlərin effektivliyinin qiymətləndirilməsi tələbələrin peşə təhsili boyunca ehtiyac duyduqları dəstəyi almasını təmin etmək üçün vacibdir. Peşə təhsilində psixi sağlamlıq dəstəyinə üstünlük verməklə, müəssisələr tələbələrin akademik, emosional və əqli cəhətdən inkişaf edə bildiyi inklüziv və dəstəkləyici mühit yarada bilər.

5. Münaqişələrin həlli : Peşə təhsili müəssisələrində tələbələr, müəllimlər və ya hər hansı heyət üzvü arasında problemlər yarandıqda psixoloqlar münaqişələrin həllinə şalışmalı və vasitəçiliyi təmin etməlidir. Onlar mübahisələrin həllinə kömək edir, effektiv ünsiyyəti təşviq edir və müsbət öyrənmə və iş mühitini gücləndirir. Sağlam ünsiyyət, emosional tənzimləmə və ümumi rifahi təşviq edir. Münaqişələrin həlli üçün peşə təhsilinə necə daxil edilə bilər:

- **Münaqişələrin həlli üzrə təlim:** Peşə təhsili müəssisələrində çalışan psixoloqlar Münaqişələrin həlli üzrə seminar, təlim, vebinar və ya kurslarda öz peşə fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmaq üçün tövsiyə edilən fəaliyyətlərdən biridir. Bu sessiyalar zamanı psixoloqlar effektiv ünsiyyət bacarıqları, aktiv dinləmə, problem həll etmə üsulları və danışıqlar strategiyalarını öyrənə, tələbələrə tətbiq edə və hətta müəssisə daxilində çalışan digər əməkdaşlarla paylaşa bilər, onları da öz peşə fəaliyyətində istifadə etmələrinə yönəldə bilər. Diqqət olunmalı əsas məqam tələbələrə “bu alətlərlə təchiz etməklə”, onlar akademik və ya peşəkar şəraitdə yarana biləcək münaqişələri həll etməyə daha yaxşı hazır olmalarını təmin etməkdir.
- **Reflektiv yazı:** Münaqişələr yarandıqda tələbələrə hadisəni əks etdirən yazı məşqlərinə cəlb edin. Bu zaman psixoloqlar tələbələrdən təcrübələri, duyğuları və potensial həll yolları haqqında yazmağı tapşırıla bilər. Reflektiv yazı tələbələrə hissələrini aşkar etməyə, təhlil və emal etməyə, öz davranışları haqqında fikir əldə etməyə və münaqişənin həllinə alternativ yanaşmaları araşdırmağa kömək edir.
- **Dəstəkləyici mühitin təmin edilməsi və emosional zəkanın təşviqi:** Peşə təhsilində emosional zəkanın əhəmiyyətini vurğulamaq mütləqdir. Tələbələrə emosional şüur, empatiya və özünü tənzimləməni münaqişənin effektiv həlli və ümumi rifah üçün vacib keyfiyyətlər kimi öyrətmək və emosional zəka bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edən resurslardan istifadəni təmin etmək məqsədəuyğundur.

Münaqişələrin həlli və meditasiyanı peşə təhsilinə inteqrasiya etməklə, tələbələr münaqişələri idarə etmək və gələcək karyeralarında şəxsi rifahı təşviq etmək üçün əsas bacarıqları inkişaf etdirməyə kömək edə bilər.

6. Vaxtında müdaxilə və səbəblərin qarşısının alınması: Psixoloji xidmətlərə narkotik maddələrdən sui-istifadə, zorakılıq və ya zorakılıq kimi risk faktorlarının aradan qaldırılmasına və azaldılmasına yönəlmiş profilaktika və müdaxilə proqramları daxil ola bilər. Bu proqramlar tələbələr üçün təhlükəsiz və sağlam öyrənmə mühitini təşviq edir.

Peşə təhsilində psixoloji dəstəyin qarşısının alınması və müdaxiləsi tələbələrin rifahının yüksəldilməsi və onların akademik və peşə uğurlarına təsir edə biləcək hər hansı psixi sağlamlıq problemlərinin həlli üçün çox vacibdir. Peşə təhsilinə profilaktika və müdaxiləni daxil etmək üçün bəzi strategiyalar bunlardır:

- **Maarifləndirmə:** Tələbələr arasında psixi sağlamlıq problemləri, onların əlamətləri və simptomları və mövcud resurslar haqqında məlumatlılığın artırılmasına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Dözümlülük, müdafiə, özünə qulluq və psixi sağlamlıq problemlərinin əlamətlərini tanımaq kimi mövzulara diqqət yetirən təhsil sessiyaları və ya seminarlar təşkil etmək olar. Bu maarifləndirmə işlərini nəinki tələbələr və müəllimlər arasında, hətta onların valideynləri üçün də təşkil etmək olar. Beləliklə psixoloqlar həm məktəb-validyn əməkdaşlığını təmin etmiş, həm də bu sahədə tələbələrin mümkün hadisələrə adekvat davranış nümayiş etdirməsini təmin etmiş olacaqlar.
- **Erkən Müəyyənləşdirmə:** Konfidensiallığı təmin etməklə tələbələrlə fərdi söhbətlərin aparılması onların emosional vəziyyətləri haqqında mübarizələri haqqında danışarkən və ya kömək axtararkən rahat hiss etdikləri dəstəkləyici mühit yaradır. Riskli ola biləcək və ya əlavə dəstəyə ehtiyacı olan tələbələri müəyyən etmək üçün psixi sağlamlıq müayinəsi alətlərini tətbiq etməyi nəzərdən keçirmək mütləqdir.
- **Mənəvi sağlamlığın təmin edilməsi üçün fəaliyyətləri:** Əməkdaşlığı təmin etmək üçün isə tələbələr arasında müxtəlif oyunlar təşkil etmək olar. Tələbələrə səmərəli vaxt keçirmələri və istirahət etmələri üçün hobbilərinin müəyyən edilməsi, onlarla məşğul olmaq üçün imkanlar yaradılması tövsiyə olunan fəaliyyətlər sırasındadır.

Nəticə

Ümumilikdə, peşə təhsilində psixoloji xidmətlər tələbələrin akademik, karyera və şəxsi inkişafını dəstəkləməyə kömək edir, tələbələrə karyera yolları ilə bağlı əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmək, onlara çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə və seçdikləri peşələrdə uğur qazanmağa onların məşğulluq imkanlarını artırmaq və seçdikləri peşə sahələrində uğur qazanmaq üçün səlahiyyət vermək məqsədi daşıyır. Peşə təhsilində profilaktika və müdaxilə strategiyalarını inteqrasiya etməklə, tələbələr akademik, peşəkar və şəxsi olaraq inkişaf etmək üçün lazımı psixoloji dəstəyi ala bilərlər. Bundan əlavə, rifah mədəniyyətinin və psixi sağlamlıq dəstəyinin təşviqi bütün tələbələr üçün müsbət və tərbiyəvi öyrənmə mühitinin yaradılmasına kömək edir.

Result

In general, vocational counseling services help support students' academic, career and personal development to enable students to make informed decisions about career paths, increase their employability and succeed in their chosen careers. By integrating prevention and intervention strategies into vocational education, students can receive the psychological support they need to thrive academically, professionally, and personally. In addition, promoting a culture of well-being and support for mental health helps create a positive and supportive learning environment for all students.

Результат

В целом, психологические услуги в сфере профессионального образования помогают поддерживать академическое, карьерное и личное развитие учащихся с целью дать учащимся возможность принимать обоснованные решения о карьерных путях, повышать их шансы на трудоустройство и преуспевать в выбранной ими карьере.

Интегрируя стратегии предотвращения и вмешательства в профессиональное образование, учащиеся могут получить психологическую поддержку, необходимую им для академического, профессионального и личного процветания. Кроме того, продвижение культуры благополучия и поддержки психического здоровья помогает создать позитивную и благоприятную среду обучения для всех учащихся.

Ədəbiyyat

1. "Psychology Applied to Work: An Introduction to Industrial and Organizational Psychology" -Paul M. Muchinsky
2. "Career Development and Counseling: Theory and Practice in a Multicultural World" by Beverly J. Irby, Fred B. Newton, and J. Allen Queen
3. "The Oxford Handbook of Vocational Psychology" edited by Deirdre J. Knapp and Brian H. Walsh